

УДК 352.075:369

Ю. Л. ОРЕЛ

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Розглянуто механізми, форми, методи та інструменти державної підтримки сталого економічного розвитку регіонів, які використовуються в розвинених країнах світу; підкреслено важливість підтримки розвитку сфери високих технологій, людського капіталу та регіональної спеціалізації.

Ключові слова: механізми, інструменти, державне регулювання, економіка, інновації, технології, фінанси, підтримка, розвиток.

The article deals with the forms and instruments of public support sustainable economic development, which are used in developed countries; emphasizes the importance of maintaining high technologies, human capital development and regional specialization.

Key words: mechanisms, instruments, regulation, economics, innovation, technology, finance, support, development.

Питання, пов'язані із забезпеченням сталого соціально-економічного розвитку регіонів України, належать до найбільш затребуваних сучасною наукою та практикою державного управління. При цьому державне регулювання регіональної економіки, у зв'язку із сучасними тенденціями розвитку економічних відносин, набуває характеру багатогранного процесу, вимогами до якого є врахування інтересів усіх суб'єктів соціально-економічного розвитку та мешканців відповідної території, а також стратегічна спрямованість, яка має відповідати інтересам держави загалом. Необхідність удосконалення організаційного, правового та фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку в Україні зумовлена також глобальними чинниками сучасної світової економіки, розширенням міжнародної конкуренції, що супроводжується диференціацією споживчих переваг і запитів, динамічним розвитком науково-технічного прогресу, інноваційним характером сучасного виробничого процесу, циклічністю процесу розвитку кон'юнктури ринку. За таких умов зміщення уваги на регіональний (територіальний) або галузевий рівень відповідає інтересам диверсифікації національної економіки і дозволяє досягти компромісу між національними інтересами і специфікою розвитку кожної окремої області. Таким чином, удосконалення механізмів, форм і засобів державної підтримки соціально-економічного розвитку регіонів, заснованих на конвергенції умов глобального, національного, регіонального та місцевого рівнів є актуальною і такою, що відповідає вимогам сьогодення, сферою наукових досліджень.

Методологічним аспектам управління регіональним розвитком присвячено праці багатьох представників відомих зарубіжних наукових шкіл. Зокрема, основні теоретичні підходи щодо дослідження механізмів та інструментів управління регіональним соціально-економічним розвитком розглянуто в працях Дж. Кейнса, А. Маршалла, К. Менгера, Дж. Ст. Мілля, Д. Норта, А. Пігу, М. Портера, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, М. Сторпера та ін.

Визначенням ефективних форм і методів державної регіональної політики займалися такі вітчизняні дослідники, як О. Амосов, В. Бабаєв, О. Бабич, О. Батанов, В. Бодров, О. Бойко-Бойчук, Л. Беззубко, В. Вакуленко, З. Варналій, В. Гошовська, А. Дегтяр, Д. Карамишев, М. Корецький, Ю. Куц, М. Латинін, В. Мамонова, В. Мартиненко, І. Розпутенко, Ю. Шаров та ін.

У той же час сучасні реалії закономірно ставлять нові завдання широкому колу науковців щодо визначення ефективних інструментів державного регулювання регіонального економічного розвитку, які б враховували тенденції розвитку світової економіки та успішні управлінські практики, поширені в розвинених країнах.

Метою статті є визначення на основі аналізу провідного закордонного досвіду ефективних інструментів державного регулювання регіонального економічного розвитку.

Виступаючи на засіданні Комітету економічних реформ, яке відбулося 17 січня 2013 р., Президент України В. Янукович звернув увагу на необхідність якісних змін у проведенні державної економічної політики в цілому, і регіональної політики зокрема. “Нарешті, маємо перейти до нової якості фінансування реформ. Це передбачає концентрацію ресурсів на пріоритетних напрямках, встановлення жорсткого контролю за ефективним витрачанням кожної бюджетної гривні. Цього року Державний фонд регіонального розвитку повинен стати реальним інструментом фінансування капітальних інвестицій. Слід посилити спроможність органів влади на місцевому рівні здійснювати підготовку проектів, що можуть фінансуватися за рахунок коштів Фонду. Під час підготовки змін до Державного бюджету на 2013 р. Уряд має в повній мірі передбачати кошти регіонам для виконання ними делегованих повноважень та регіональних доручень Президента України. З огляду на обмеженість бюджетних ресурсів треба почати використовувати потужний потенціал державно-приватного партнерства та міжнародної технічної і фінансової допомоги”, – зазначив В. Янукович [7]. Отже, Глава держави акцентував увагу на необхідності пошуку і впровадження нових форм та інструментів державного регулювання економічного розвитку, які б поєднували як державні, так і приватні, а також як національні, так і закордонні фінансові ресурси.

Відзначимо, що в розвинених країнах світу протягом останніх 20 – 30 років накопичено великий досвід щодо використання різних інструментів державної підтримки регіонального економічного розвитку. У цілому, окрім уже відзначених Президентом, можна виділити такі поширені форми впливу держави на соціально-економічні процеси, що відбуваються в регіонах: цільові регіональні програми;

установлення особливих організаційно-правових режимів; сприяння в отриманні комерційних кредитів під державні гарантії; бюджетні інвестиції; створення регіональних економічних кластерів; маркетинг і просування території; створення науково-технологічних парків; розвиток політики, спрямованої на трансферт технологій; розробка та реалізація спеціальних програм навчання; підтримка створення нових компаній; надання фінансової підтримки приватним компаніям. Далі розглянемо кожну з них докладніше.

1. Регіональні цільові програми. Надзвичайно поширеним у світі є такий інструмент державного впливу на регіональні ситуації, як регіональні цільові програми [15]. Між тим, хаотичність, популізм, незабезпеченість ресурсами, недостатня обґрунтованість та інші недоліки зробили його в Україні, як правило, малорезультативним [9]. Головний недолік таких програм – їх вузькопрофільність і відсутність стратегічного впливу на розвиток регіону. Між тим, у розвинених країнах метою таких програм є не стільки вирішення нагальних проблем, скільки доведення регіону до такого рівня, щоб він зміг конкурувати з іншими. Регіони, для яких розробляють такі програми, зазвичай відчувають найбільші труднощі (спад у промисловості, закриття нерентабельних виробництв, високий рівень соціальної напруженості). Виходячи з цього, комплексні регіональні програми з економічного розвитку сконцентровані на спробі стимулювання економічного зростання за допомогою інвестицій у житлове будівництво та поліпшення навколишнього середовища (розчищення земель, розміщення сучасних, технологічно високооснащених заводських комплексів для нової економічної діяльності, вдосконалення інфраструктури і безпосереднє поліпшення навколишнього середовища, наприклад великомасштабна посадка зелених насаджень, створення парків тощо).

Звернемо увагу також на такий інструмент, як створення промислової зони (що має сучасне обладнання, систему водопостачання та каналізації, телекомунікаційну інфраструктуру, іноді залізницю тощо). За допомогою таких зон регіони отримують не тільки економічний, а й соціальний ефект, зокрема завдяки створенню робочих місць. Відзначимо, що цей інструмент (створення та обладнання промислової зони) був використаний керівними органами в місті Сент-Дізьє (Франція) з метою початку диверсифікації в промисловому сталеливарному секторі на своїй території і залучення таких компаній, які генерують високу додаткову вартість [19].

Реалізація таких програм має, як правило, довгостроковий ефект, спрямований на збільшення як інвестиційної привабливості відповідної території, так й її економічного потенціалу.

2. Установлення особливих організаційно-правових режимів (спеціальні економічні зони, території пріоритетного розвитку тощо). Установлення таких режимів є поширеною світовою практикою державного регулювання регіонального економічного розвитку. За різними даними, в світі налічується від

400 до 2000 вільних економічних зон. За оцінками західних експертів, у 2008 р. через ці зони пройшло до 37 % світового товарообігу [16].

Проте, на жаль, цей вельми дієвий ринковий механізм у наших умовах також виявився неефективним з різних причин. По-перше, через високий рівень корупції і використання цих режимів з метою “відмивання грошей”. По-друге, через неналежне ресурсне забезпечення функціонування таких режимів [8]. Загальний їх недолік полягав у безсистемності встановлення і створенні їх не на основі об’єктивно прорахованих і виважених критеріїв, а в результаті лобістської діяльності певних фінансово-промислових груп [20]. У результаті сама ідея створення таких зон стала дискусійною. Між тим, за умов вдосконалення організаційно-правового забезпечення таких режимів, вони мають неабиякий потенціал [3].

3. Комерційні кредити під державні гарантії. Даний вид допомоги, який є дуже поширений у розвинених державах [4, с. 149], практично не знайшов поширення в Україні. Однак на Заході він активно використовується для підтримки державних або комунальних підприємств, що розташовані на території регіону та мають стратегічне значення для його розвитку. Умови отримання державних гарантій, як правило, виписуються в спеціальному законодавчому акті [13].

4. Бюджетні інвестиції. Сьогодні в Україні основним інструментом міжбюджетних відносин виступають трансферти. Між тим, попри ухвалення Бюджетного кодексу, у цій сфері продовжує домінувати суб’єктивізм і надмірна заполітизованість, спрощений підхід і кон’юнктурність [2]. Отже, у нинішньому вигляді ця система стає гальмом удосконалення системи державного регулювання регіонального розвитку.

У той же час, у розвинених країнах активно використовується система надання бюджетних інвестицій, основна мета яких полягає в інвестиційному забезпеченні розвитку реального сектора економіки та соціальної сфери [6; 18]. При цьому бюджетні відносини будуються на таких принципах:

– самостійність бюджетів різних рівнів (закріплення за кожним рівнем влади і управління власних джерел доходів, право самостійно визначати напрями їх витрачання, неприпустимість вилучення додаткових доходів і невикористаних або додатково отриманих коштів у вищестоящі бюджети, право на компенсацію витрат, що виникають у результаті рішень, прийнятих вищестоящими органами влади та управління);

– законодавче розмежування бюджетної відповідальності і видаткових повноважень між державним, регіональним і місцевими рівнями влади;

– відповідність фінансових ресурсів функціям, що виконуються;

– наявність спеціальних процедур запобігання та вирішення конфліктів між різними рівнями влади і управління, досягнення взаємоузгоджених рішень з питань податково-бюджетної політики;

– суворе дотримання бюджетної дисципліни;

– середньо- та довгострокове бюджетне планування.

5. Маркетинг та просування території. Одним з інструментів, який активно використовується в розвинених країнах, є створення, за участі державних інститутів, регіональних агентств з просування території. Основними напрямками діяльності таких структур виступають: залучення інвестицій, проведення SWOT-і STER-аналізів інвестиційних проєктів, позиціонування території, рекламна, інформаційна діяльність тощо [17].

Такі структури, до роботи в яких залучаються як вітчизняні, так і іноземні фахівці, допомагають залучити інвестиції, забезпечують супроводження інвестиційних проєктів. Як правило, їх діяльність фінансується з коштів місцевих бюджетів, але держава може сприяти залученню до роботи в них кваліфікованих фахівців, надавати організаційну підтримку [26].

Результатом діяльності таких агентств є розробка та реалізація таких проєктів, спрямованих на збільшення привабливості території, – від розвитку інфраструктури дозвілля (побудова стадіонів, театрів, культурних центрів) до покращання якості надання послуг (освіта, охорона здоров'я, дитячі установи, готельні господарства тощо). Завдання держави – створити належні умови та супроводжувати реалізацію таких проєктів.

6. Розвиток наукових і технологічних парків. У сучасну епоху інформаційних технологій та прогресуючого інформаційного суспільства [10], все більшу цінність набувають продукти інтелектуальної власності, створені в результаті інноваційної діяльності. Виходячи з цього, популярним та таким, що набуває поширення, інструментом сприяння соціально-економічному розвитку територій стає створення наукових і технологічних парків, зон [5, с. 279]. У той же час варто зазначити, що ця стратегія не є універсальною, оскільки обов'язковими умовами її реалізації є:

- наявність в регіоні розвинутого наукового потенціалу (наприклад, в університетах, науково-дослідницьких інститутах, центрах тощо);
- великі інвестиції на організацію роботи (зокрема, на організацію заходів щодо просування технологічного потенціалу території, закупівлю необхідного обладнання, оплати протягом тривалого часу праці фахівцям, оскільки, як правило, такі зони починають виходити на отримання прибутків лише через кілька років);
- значні інвестиції у будівництво та ландшафтне облаштування території.

Згодом, площі та приміщення на території парку надаються працюючим у межах парку компаніям на різних умовах (короткострокова або довгострокова оренда) за умови провадження ними науково-технологічних розробок. Відзначимо, що критерії вибору компаній, що будуть працювати в межах відповідної зони, є надзвичайно суворими.

Використання такого інструменту, як створення або розвиток наукових парків дає перспективу для успішного сталого розвитку території завдяки зростанню інноваційного потенціалу компаній, їх здатності адаптуватися до змін технологій і вимог ринку.

Одним із яскравих прикладів успішного застосування даного інструменту є “Софія-Антиполіс” – науковий парк на півдні Франції [22]. Сьогодні цей науковий парк успішно розвивається завдяки новим напрямам в економіці (електронний бізнес, мобільний зв’язок, інтернет-послуги), при цьому на території парку компаніями щорічно відкривається кілька сотень робочих місць.

Відзначимо, що створенню такої зони передують консалтингові дослідження, що виконуються, як правило, за замовленням центральних або місцевих органів влади. Такі дослідження допомагають рекомендувати варіанти майбутньої спеціалізації відповідного парку (зони).

7. Підтримка створення нових компаній (наприклад, у сфері високих технологій). З попереднім інструментом підтримки регіонального розвитку певною мірою корелює і наступний – підтримка створення нових компаній, зокрема у сфері високих технологій. З одного боку, більше половини продуктів наукових досліджень, які будуть існувати через 10 років, ще не розроблені, і для багатьох з них не існує навіть і компаній, які будуть їх виробляти [25, с. 98]. З іншого боку, такі високотехнологічні компанії є суттєвим джерелом створення робочих місць і здатні краще адаптуватися до змін ринку. Виходячи з цього, цілком зрозуміло поширення практики створення і розвитку за сприяння держави нових компаній (наприклад, створення бізнес-інкубаторів, розвиток венчурного фінансування, надання правових, фінансових та управлінських послуг тощо).

8. Кластеризація. Зазвичай, кластер в економіці розуміється як сконцентрована на певній території група взаємопов’язаних організацій (компаній, корпорацій, університетів, банків, виробників і постачальників продукції, науково-дослідних інститутів, навчальних закладів тощо), які взаємодоповнюють одна одну і підсилюють конкурентні переваги як окремих компаній, так і кластера в цілому [1]. При цьому кластер сприяє формуванню унікальних компетенцій та спеціалізації регіону, завдяки концентрації пов’язаних підприємств і організацій на певній території.

Підтримка у формуванні мереж і кластерів із уже існуючих компаній (кластеризація) проводиться з метою збільшення їхньої конкурентоспроможності. Уперше політика щодо створення регіональних кластерів почала реалізовуватися в Італії на початку 1960-х рр. Саме в той час з’явилися промислові кластери в таких сферах економіки, як автомобільна, текстильна і ювелірна промисловості, верстатобудування, деревообробка [11]. Вони досягли успіху завдяки спільній політиці італійських підприємців і розвинулися без допомоги державних установ. Цьому прикладу, але вже з фінансовою підтримкою з боку державного сектора, наслідував Європейський Союз в цілому, і ціла низка країн, зокрема Франція. Вони здійснили декілька програм, спрямованих на інтенсифікацію створення подібних кластерів на території Європи. Французький уряд, до речі, і до сьогодні надає фінансову підтримку подібним проектам [14].

9. Розвиток політики, спрямованої на трансферт технологій. Багато компаній, головним чином підприємства малого і середнього бізнесу, в усьому світі стикаються з труднощами, викликаними конкуренцією на міжнародному ринку. Часто для успішного функціонування таким компаніям бракує науково-технічної підтримки та інноваційних технологій [21, с. 147]. Між тим, державні інститути можуть розробити інструменти, спрямовані на інтенсифікацію обміну інформацією між дослідницькими центрами, вищими навчальними закладами та промисловими підприємствами, а також забезпечення доступу останніх до наукової інформації. Наприклад, регіон Ліона (Франція) розробив і профінансував серйозну програму поширення науково-дослідних результатів серед підприємств малого і середнього бізнесу шляхом залучення радників-технологів, які відвідують близько 100 компаній в рік і надають їм (найчастіше безкоштовно) інформацію і послуги, пов'язані з трансфертом технологій [29, с. 238]. Цей же регіон Ліона, де сильно розвинений біотехнологічний сектор, розробив і профінансував програму підтримки біотехнологічного сектора своїй території, забезпечивши компанії спеціалізованими безкоштовними послугами, зокрема по трансферту технологій з університетів та інститутів в компанії, а також створивши спеціальні фінансові фонди [Там же, с. 240]. Місто Твенте (Нідерланди) – ще один приклад реалізації політики передачі технологій з наукових центрів в компанії: університет цього міста створив тісно пов'язаний із промисловістю департамент, з метою знайти застосування результатами дослідження та надати послуги компаніям. Крім того, там розташовується бізнес-інкубатор з відповідним індустріальним парком [30].

10. Розробка та реалізація спеціальних програм навчання. Після появи теорії людського капіталу, все більше компаній приходять до усвідомлення того, що основним компонентом їх успіху і конкурентоспроможності на ринку є рівень професіоналізму їх персоналу [24, с. 420–424]. Виходячи з цього, великим попитом користуються освітні послуги, зокрема дистанційне навчання, перепідготовка, підвищення кваліфікації персоналу. Держава може сприяти наданню якісних освітніх послуг, в тому числі і працівникам приватних кампаній, які розташовані на території відповідного регіону, шляхом запрошення фахівців, організації навчання тощо.

11. Надання приватним компаніям фінансової підтримки. Незважаючи на те, що в багатьох країнах пряма фінансова підтримка приватним компаніям з боку державного сектора заборонена, існують різні варіанти відповідної допомоги: створення офшорної зони, інвестиційного фонду, введення спеціального податкового (митного) режиму тощо.

Так, зокрема, офшорні зони (в яких податок на прибуток або відсутній взагалі, або протягом певного періоду) у Франції були створені з метою надання допомоги регіонам, які мали проблеми в суднобудуванні (Дункерк, Тулн). Між тим, декілька великих компаній розмістили свої підприємства в таких зонах

(“Coca-cola”, “Pechiney”), що, у свою чергу, знизило рівень безробіття на відповідній території [27, с. 111–114].

Ірландія також застосувала подібну систему (податок на прибуток з нових компаній не стягується протягом певного періоду часу), щоб залучити іноземні компанії [28, с. 72].

Інший варіант, який часто використовується в Європі, – надати “своїм” або “залученим” компаніям (тобто тим компаніям, які переміщуються на територію регіону з інших місць) фінансову підтримку на придбання нерухомості та обладнання. Згідно з правилами Європейського Союзу, така підтримка не може перевищувати 22 % від загальних інвестицій компанії на дану територію [23, с. 201]. Конкретний же відсоток залежить від того, наскільки серйозними є проблеми даної території і наскільки важливим для неї є залучення зовнішніх інвестицій.

Швидкі зміни соціальної та економічної реальності, які відбуваються у світі протягом останнього десятиріччя, вимагають від України негайної реалізації більш гнучких та адресних стратегій щодо забезпечення сталого розвитку регіонів. У розвинених країнах світу такі стратегії засновані на створенні сприятливих умов для розвитку високотехнологічних виробництв; наданні опосередкованої фінансової підтримки новим компаніям, що створюють робочі місця; підвищенні кваліфікації персоналу; сприянні регіональній спеціалізації та створенні сприятливих інвестиційних режимів.

Можливість та доцільність адаптації подібних організаційно-правових заходів в Україні будуть розглянуті в наступних публікаціях.

Література:

1. *Адамова К. З.* Кластеры: понятие, условия возникновения и функционирования / К. З. Адамова // Вестник Саратовского государственного технического университета. – 2008. – № 34. – С. 129–134.
2. Бюджетный кодекс Украины // ВВР України. – 2010. – № 50-51. – Ст. 572.
3. *Гельман В. Я.* Региональные режимы: завершение трансформации / В. Я. Гельман // Свободная мысль. – 2003. – № 9. – С. 39–51.
4. Государственные и муниципальные финансы: теория и практика в России и в зарубежных странах: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / под ред. Н. Б. Ермасовой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. образ., 2008. – 516 с.
5. *Гэлбрейт Дж. К.* Новое индустриальное общество. Избранное / Джон Кеннет Гэлбрейт; [пер. с англ.]; [под науч. ред. И. В. Филатова]. – М.: ЭКСМО, 2008. – 1199 с.
6. *Ермоленко Д. В.* Бюджетная инвестиционная политика как фактор конкурентоспособности / Д. В. Ермоленко // Научная мысль Кавказа. – 2006. – № 3. – С. 28–37.

7. Заключне слово Президента України В. Ф. Януковича на засіданні Комітету з економічних реформ 17 січня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/26603.html>.

8. *Іванович І. Ю.* Вільні економічні зони України: проблеми становлення та розвитку / І. Ю. Іванович // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 5. – Т. 1. – С. 192–196.

9. *Красовська О. В.* Регіональні інноваційні програми як інструмент регіональної інноваційної політики в Україні / О. В. Красовська // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2011. – Спецвип. 33. – Ч. 2. – С. 118–124. – (Серія “Економіка”).

10. *Лайон Д.* Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії / Д. Лайон // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996. – С. 362–380.

11. *Маслаков В. В.* Модель регіона – квазикорпорації / В. В. Маслаков, К. И. Зубков, В. Ю. Пленкин // Регион: экономика и социология. – 2000. – № 2. – С. 37–65.

12. Местное финансирование в Европе / Издание Совета Европы, 1997. – 158 с.

13. *Мещеряков И.* Рынок кредитования региональных и местных органов власти: 2004 – 2007 гг. / И. Мещеряков // Рынок ценных бумаг. – 2007. – № 13. – С. 32–41.

14. *Мингалева Ж.* Кластеры и формирование структуры региона / Ж. Мингалева, С. Ткачева // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – № 5. – С. 100–102.

15. *Моссбергер К.* Стратегическое планирование территориального развития: российский и зарубежный опыт / К. Моссбергер, И. Рисин, Ю. Трещевский // Компаративный анализ отечественного и зарубежного опыта стратегического планирования развития регионов : материалы междунар. науч.-практ. конф. – Воронеж : Воронежский гос. ун-т, 2005. – С. 13–21.

16. Офіційний інтернет-ресурс Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

17. *Панкрухин А. П.* Муниципальное управление: маркетинг территорий / А. П. Панкрухин. – М. : Логос, 2002. – 64 с.

18. *Попель Л. А.* Бюджетні інвестиції як складова інвестицій реального сектору економіки / Л. А. Попель // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. – Т. 3. – С. 205–209.

19. Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України / за заг. ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2010. – 228 с.

20. *Рижун Н. А.* Про основні проблеми та заходи щодо активізації вільних економічних зон в Україні / Н. А. Рижун // Економіст. – 2007. – № 6. – С. 78–81.

21. *Ромтов Є. Ф.* Економіка країн світу : довідник / Є. Ф. Ромтов. – К. : НВП “Картографія”, 1998. – 383 с.

22. Сайт технологічного парку “Софія-антіполіс” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sophia-antipolis.org>.

23. Самофалова Е. В. Государственное регулирование национальной экономики : учеб. пособие / Е. В. Самофалова. – М. : Кнорус. – 2008. – 272 с.
24. Управление персоналом / под ред. Т. Ю. Базарова, Б. Л. Еремина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 560 с.
25. Шенаев В. Н. Особенности экономического развития Западной Европы / В. Н. Шенаев. – М., 2006. – 312 с.
26. Шромнік А. Територіальний маркетинг. Проблеми формування маркетингової стратегії міст і регіонів / А. Шромнік. – Тернопіль : Територіальний ін-т соціал. та інформац. технол., 2005. – 52 с.
27. Экономика региона : учеб. пособ. / В. В. Мищенко ; Алт. гос. ун-т. – Барнаул : Изд-во АГУ, 2012. – 288 с.
28. Экономические аспекты региональной политики в странах Европы: Опыт для России : сб. обзоров / колл. авт. под рук. Н. А. Макашева – М. : ИНИОН РАН, 1996. – 131 с.
29. Blakely E. Planning Local Economic Development / E. Blakely // Theory and Practice. – London : SAGE Publications, 2006. – 416 p.
30. Shaffer R. Community Economics / R. Shaffer // Economic Structure and Change in Smaller Communities. – Iowa : Iowa State University Press, 2006. – 256 p.

Надійшла до редколегії 10.09.2013 р.